

«КОЖЕН ПРАЦЮЄ НЕХАЙ ХОЧ ДЛЯ РІДНОГО ТІЛЬКИ НАРОДУ...»**(Іван Огієнко та Володимир Самійленко)**

Іван Огієнко у своїй відомій праці 1918 року “Українська культура” серед портретно репрезентованих найкращих письменників, які своїм талановитим художнім словом взяли участь у піднесенні на гідний рівень національної культури і які на той час уже відійшли (Олександра Чубинського, Євгена Гребінки, Володимира Олександрова, Леоніда Глібова, Якова Щоголіва, Олекси Стороженка, Бориса Грінченка, Олександра Кониського, Михайла Коцюбинського, Михайла Старицького) виділив місце і для свого живого сучасника – українського поета-сатирика (характеристика, дана І.Огієнком) Володимира Самійленка [1, с.114-115]. Цей виняток свідчить про те, що професор-філолог І.Огієнко високо поцінював літературну творчість свого старшого товариша. Саме **товариша**, бо ще в роки навчання І.Огієнка на історико-філологічному факультеті Київського університету (1903-1909) В.Самійленко входив у літературно-мистецьке коло духовних друзів, знайомих, приятелів студента [2, с.12]; він вплинув на те, що студент-другокурсник І.Огієнко став співпрацювати з прогресивною щоденною газетою “Громадська думка” [21, с.277]. Слід врахувати й те, що І.Огієнко сам активно віршував – щоправда, не в сатиричному, а в ліричному та патріотичному ключі, однак і у В.Самійленка цей ключ був майстерно розроблений. В.Самійленко (1864-1925 рр.) закінчив (але без складання випускних іспитів) той самий історико-філологічний факультет Київського університету Святого Володимира, що й І.Огієнко, але, зрозуміло, значно раніше; протягом 1893-1900 рр. працював у Чернігівському губернському земстві, де приятелював із сім'єю Грінченків [6, с.61-67]. Перші поезії надрукував у львівському журналі “Зоря” 1886 року, виявивши себе вже зрілим майстром слова [14, с.223]. На час Огієнкового студентства був автором поетичних книжок “Герострат” (1889), “3 поезій Володимира Самійленка” (1890), “Україні” (видання 1906 року зусиллями Івана Франка та 1909) [3, с.46]. Принагідно процитуємо І.Франка як видавця Самійленкової збірки: “Нема такої народної болячки, яка б не збудила відгуку в його серці, яка б у тім чудотворнім серці не скристалізувалася в ясну, чисту перлину – перлину правдивої поезії” [15, с.226]. І про поезію В.Самійленка “Українська мова” (1885) великий Каменярь писав: “Де знайшов секрет той мови Самійленко, не можу зміркувати, та що сей секрет не дався йому даром, що він не лише відчував, але й глибоко обдумував проблеми культурної української мови, на се маємо найкращий доказ у його поезії “Українська мова”, що також належить до найкращих його творів...” [14, с.226]. 1894 року В.Самійленко видрукував поезію “Пам'яти Л.Н.Глібова” [5, с.58]. І.Огієнкові, початкуючому поетові, були близькі пафос та тематика таких поетичних творів В.Самійленка, як “Ельдорадо” та “Як то весело жить на Вкраїні” (1886), “Патріота Іван” (1888), “На печі (Українська патріотична дума)” (1898), “Мудрий кравець” (1905), “Невдячний кінь” (1906), “Дума-цяця” (1907), де тавруються псевдопатріотизм, розрив між словом і ділом, між реальним життям та урядовими деклараціями і “свободами”, панська “добродота”. Драматичною поемою “Чураївна” (1894) він започаткував тему, яку в наш час блискуче розвинула Ліна Костенко [15, с.225; 16, с.231]. В.Самійленко був знайомий із родиною Косачів-Драгоманових, читав свої вірші в присутності Олени Пчілки ще 1885 року, мав контакти з Лесею Українкою та Михайлом Косачем; Леся в листах схвально оцінювала діяльність В.Самійленка-перекладача, цитувала його віршовану пародію [5, с.47-49], про його творчість схвально відгукувалися Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, Микола Лисенко [15, с.226].

Якщо ж перенестися до буремного 1918 року, коли І.Огієнко у згаданій книжці назвав В.Самійленка серед чільних представників української культури, то на цей час сам Іван

Іванович був уже відомим професором-філологом, перетворювачем рідного Київського університету з імператорського російського на державний український, засновником і ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету (який нині носить його ім'я), міністром освіти Директорії [4, с.25-50]. Що ж до Володимира Івановича, то він продовжував активно друкувати поезії (зокрема, 1913 року відгукнувся віршем на сумну подію – смерть Лесі Українки), 1918 року здійснив ще одне видання своєї поетичної збірки “Україні” під дещо зміненою назвою “Україна”, куди включив і нові поезії [14, с.223]; з 1917 р. працював у структурі того ж таки Міністерства освіти УНР, очолюючи там Департамент загальних справ [3, с.46]. У зв'язку з цим надамо слово А.Маршинському, який добре знав поета-урядовця: “Разом служили й за київських часів, і в період еміграції. Розійшлися тільки випадково: він перейшов до міністерства освіти, під руку проф. Огієнка” [7, с.77]. Отже, І.Огієнко та В.Самійленко на той час близько зійшлися як працівники української освітньої сфери, тож не дивно, що з відкриттям Кам'янець-Подільського університету туди прибуває з Києва в статусі професора й В.Самійленко [21, с.66-67], якого ректор І.Огієнко запросив ще й через такі імпонуючі йому аспекти діяльності відомого поета, як редагування періодичних видань (зокрема, журналу “Україна”) та перекладацький хист і доробок знавця латини, давньогрецької, іспанської, італійської, польської, російської мов [14, с.223]; у цьому доробку були “Божественна комедія” Данте, “Весілля Фігаро” Бомарше, “Тартюф” Мольєра [9, с.647], твори Пушкіна, Жуковського, Нікітіна, Гоголя (до речі, В.Самійленко був уродженцем Великих Сорочинців – чи не від Гоголя й сатиричний хист?), Гомера, Байрона [15, с.226]. Згодом В.Самійленко працюватиме в Комісії для перекладу Біблії та богослужбових книг – зокрема, він працював над “Акафістами Ісусові”, чим так опікувався майбутній митрополит Іларіон – Іван Огієнко, який, як міністр, зініціював закон УНР від 1 жовтня 1919 р. про мету й повноваження створеної перед цим комісії для перекладу Біблії, і до складу комісії було включено В.Самійленка [2, с.18; 21, с.229,231; 29, с.165]. У часописах, які започаткував І.Огієнко при очолюваному ним Кам'янець-Подільському університеті (зокрема, в “Новій думці”), В.Самійленко вперше оприлюднив деякі свої поезії [13, с.22; 21, с.291-292,334].

Ще за два роки потому відбулися події, які І.Огієнко, вже міністр ісповідань та головноуповноважений і вже не в Кам'янці-Подільському (бо нелегка доля постійно кидала урядовців УНР у різні терени), скупко висвітлив у своїй автобіографічній книжці такими рядками, називаючи себе у третій особі:

“1920. Червень. Вінниця. Звільненого з Міністерства Фінансів поета Володимира Самійленка приймає до себе на службу Міністер Ісповідань Огієнко”. “1920. Кінець червня. До Міністра Ісповідань прибув із Вінниці поет Володимир Самійленко з запитом, чи не служить він часом у Міністерстві Ісповідань, як про це йде чутка” [4, с.102,104].

Скупа, підкреслено неемоційна інформація (хоча в деяких інших місцях цієї праці І.Огієнко не скупився на пафос, наприклад: “Рада слухала доповідь з великим здивуванням”). Але за такою скупістю висловлювання таїться драма людських відносин і почуттів, яку скромний Іван Іванович не вважав за потрібне виносити на люди. Однак тут варто висвітлити згадану ситуацію.

Справа в тому, що в січні 1919 року В.Самійленко, як чиновник УНР, разом із урядом Директорії емігрував на Галичину [3, с.46]. Прочитуємо спогади вже цитованого нами А.Маршинського: “У Вінниці мені доручили керування М-ством Ф-нсів. В той час треба було призначити директора канцелярії м-ства ф-нсів. Я й узяв собі С-ка... Коли мене змінив Відибіда, С-ко йому, як директор, чимсь не подобався і він звільнив його... С-ко боляче відчув це “припинення”, образився, та й по кишені воно вдарило...” [7, с.79] (бо, хоча В.Самійленкові й належать слова: “Поете, не хвались, чи маєш хліб, чи ні. Якесь нам до того діло?” [7, с.75] – однак в поета є сім'я й обов'язки перед нею). “Визволив з цієї ситуації, – продовжує

А.Маршинський, – проф. Огієнко: покликав С-ка на таку саму посаду, з якої скинув його Відибіда, до свого міністерства” [7, с.79].

Таким чином, картина прояснюється. Прочувши, що його старший товариш і людина творча, В.Самійленко, змушений був займатися канцелярською працею заради шматка хліба, та й того його позбавили, шляхетний І.Огієнко дав поетові аналогічну посаду, але, мабуть, не хотів його обтяжувати рутинною офіційних паперів і відривати від поетичної та перекладацької діяльності, тому й не дуже поширював свій наказ про призначення В.Самійленка (та й походні умови праці уряду УНР не вельми сприяли циркуляції документів); тому й сам Володимир Іванович змушений був приїхати до міністра І.Огієнка для уточнення ситуації.

Авторові цієї розвідки, житомирянинові, у зв’язку з висвітлюваною темою важко було б обійти й те, що обидва її “персонажі” мали певне відношення до Житомира. Щодо І.Огієнка, то надамо слово йому самому: “1918... П... 12: Закон УНР в Житомирі про запровадження нового стилю: рахувати 16.ІІ за 1.ІІІ” [4, с.25]. А про В.Самійленка в Житомирі читаємо у Ірини Левчанівської таке:

«...був у Самійленка псевдонім Сивенький, з яким і пов’язується мій спогад про поета.

Коли мені було років п’ять, зустріли ми з мамою на вулиці (мабуть, в Житомирі) якогось симпатичного добродія. З ним були якісь люди, і вони називали його “сивеньким”» [8, с.87].

Крім того, з Житомирщиною В.Самійленка ріднить і те, що він є автором статті “Клим Поліщук” – про поета, уродженця села Краснопіль нинішнього Чуднівського району, – статті, в якій Володимир показав себе зрілим критиком, досвідченим філологом [5, с.50].

Надалі життєві шляхи І.Огієнка та В.Самійленка розійшлися (та не надовго, бо за п’ять років Володимира Івановича не стало): професора-міністра чекали довгі десятиріччя емігрантського життя, а поет, автор створеної в еміграції сатирично-політичної поеми “Гей” [15, с.225], який у принципі не сприйняв більшовицької влади, після поневірянь і смерті двох дочок таки повірив (як і А.Кримський, і М.Грушевський, і В.Винниченко), що в підрадянській Україні йому можна буде самореалізуватися, що там стануть дійсністю його прекрасні слова:

Хай тільки кожний обробить своє невеличке поле,

І зацвіте вся земля цвітом хорощим, рясним.

Кожний працює нехай хоч для рідного тільки народу,

І всі народи землі будуть щасливі тоді [10, с.82].

Тож В.Самійленко не затримався в еміграції, повернувся влітку 1924 р. до Києва – на “українізацію”, недовгий час працював редактором у Державному видавництві України, та вже 1925 року помер і був похований у передмісті Боярки під Києвом (серед небагатьох побратимів, хто проводжав його в останню путь, був випускник Коростишівської учительської семінарії, прозаїк і драматург Степан Васильченко [22, с.256]); поет встиг підготувати “Вибрані твори” (книжка вийшла посмертно, 1926 року) [3, с.46]. Після смерті В.Самійленка радянські допильнувачі комуністично-ідеологічної цноти постаралися викреслити його ім’я з історії української літератури, хоча зробити це з автором широко відомого дитячого твору “Тихесенький вечір на землю спадає, і сонце сідає в темнесенький гай”, покладеного на музику Кирилом Стеценком, було нелегко й, на щастя, повністю не вдалося [18, с.312-313].

Та не забув свого побратима Іван Огієнко. В своєму часописі 30-х років “Рідна мова” він та його співпрацівники звертаються до характеристики творчості Володимира Самійленка – і роблять це глибоко професійно [12, с.52-53; 21, с.387]. У проповіді 1948 року “Нема пророка в Отчизні своїй. Слово в Вербну Неділю” митрополит Іларіон (Іван Огієнко) зарахував В.Самійленка до когорти великих українських страдників [30, с.155]. І в фундаментальній “Історії української літературної мови” (1949) І.Огієнко не один раз згадує про В.Самійленка. Ось на яку лінгвостилістичну оцінку поета натрапляємо в цій книзі: “Згадаю ще й Володимира С а м і й л е н к а (1864-1925), нашого сатирика, що завжди дбав про культуру літературної мови й досягав її в своїх творах” [12, с.248]. А ось розлога цитата, з якої В.Самійленко постає і як

публіцист-поборник єдиної української літературної мови (це вельми імпонувало митрополитові Іларіону), і як поет-фейлетоніст: «Свого часу наш талановитий сатирик Володимир Самійленко в листі з 7 серпня 1892-го року до Бориса Грінченка, що тоді видрукував був статтю про галицьку літературну мову, писав: “Спасибі Вам за Вашу працю! Ви даєте їй так багато і в такому доброму напрямі. Ваша замітка про галицьку мову, як видно, возом зачепила галичан, що й досі гризуть Вас та хотять проковтнути. На превеликий жаль, бачу, що нам трудно з ними порозумітися. Вони дивляться на річ трохи з іншого погляду, а нашого погляду не хотять зрозуміти. З їх погляду виходить, мабуть, так, що якби воля нашого слова була тільки у лемків, то діалект лемків повинен би стати літературною мовою, не вважаючи на те, що 20 мільйонів говорить далеко інакше. Їм байдуже про те, що $\frac{3}{4}$ народу говорить одностайною й досить відмінною від них мовою, їх діалект здається їм кращим: то єсть справжня літературна мова, –

Бо нев і цісаря вітаєсь,
І казань кажесть на амбоні,
Бо нев кобіті освідчаєсь
У щиро руському сальоні”» [12, с.271].

...Лише у час активного національного пробудження України (з середини 80-х років ХХ століття) Володимир Самійленко (як і Іван Огієнко) почав повертатися до свого читача. Збулася точна характеристика, яку дав поетові свого часу Микола Зеров: “В особі покійного Самійленка ми втратили талановитого майстра, що посідав своєрідне місце в нашій поезії – трохи осторонь від великого уторованого її шляху, але незмінно на дорозі, якою йшла до нас справжня культура слова” [10, с.81]. Цю характеристику доповнює й оцінка, дана поетові відомим ученим Олегом Бабишкіним: “Творчість Самійленка збагатила українську літературу, розширила її рамки, збагатила українську мову, розкрила світові її скарби і цим забезпечила Самійленкові місце в історії української культури” [14, с.224].

У незалежницькі роки творчість В.Самійленка включена до програми вивчення української літератури в початковій та середній школі [9, с.599,647; 11, с.151; 14, с.223-231; 18, с.200-201,313]. А про актуальність його творчості свідчить хоча б той факт, що “персонажем” свого культурологічного фейлетону про стан нинішнього українського телепростору сучасний письменник Вадим Пепа зробив Володимира Самійленка, цитуючи такі його поетичні рядки:

*Там всі люди роботящі,
Там нарівні з мужиками
Всі пани працюють щиро –
Язиками, язиками.
...Я працюю весь вік для народу
(Якщо маю вигоду).
Полягти я для його готовий
(На перині пуховій).
...А пани всі мови знають –
Крім своєї, крім своєї [17].*

...Володимир Самійленко повертається до нас. Повертається разом із Іваном Огієнком, бо в долях один одного вони відіграли чималу роль. Можливо, найпоказовішим із того, що їх об’єднувало, може стати порівняння з поглядами І.Огієнка того, що В.Самійленко висловив у поезії “Святий вечір”, яку в незалежній Україні було вміщено в збірку “Українська духовна поезія” [19, с.44] (до речі, тут же опубліковано й декілька Огієнкових релігійних поезій). В.Самійленко висловлює своє розуміння християнства як віри радісної, оптимістичної: “Свято веселеє нас привів тало, свято найбільш укохане в народі, будьмо ж веселі, журитися годі, на бік лихее, кого що спіткало, – в Святий вечір”. Він оцінює християнство як релігію любові: “Стріньмо, як дітям народу годиться: серцем отвертим і чулості повним; і цілий край свій любов’ю ми сповним і в злих серцях та любов заіскриєся – в Святий вечір”. Поет в нерозривне ціле поєднує

православну віру й народну культуру: “Тільки такий недошкребок культури, що́ до народу кохання не має, що́ його звичаї всі зневажає, той нехай буде смутний і похмурий – в Святий вечір”. Ці постулати були притаманні й ідеології І.Огієнка: “Християнство – Віра радісна”; “Любов у житті – як той дощ на спраглий ниві”; “Через місцевість інтересів ми не маємо вікової культурної всенародної традиції” [20, с.24,29,33].

Список використаних джерел

1. Огієнко Іван. Українська культура. – Київ: Видавництво книгарні С.Череповського, 1918. – 140 с.
2. Тіменик Зиновій. Іван Огієнко (митрополит Іларіон). – Львів, 1997. – 228 с.
3. Роде наш красний: Волинь у долях краян і людських документах. – Т.ІІІ. – Луцьк: Вежа, 1999. – 904 с.
4. Огієнко Іван. Моє життя: автобіографічна хронологічна канва. – Житомир: Полісся, 2002. – 120 с.
5. Мартинюк М.І. Шляхи духовного єднання письменника Володимира Самійленка з Волинню // Роде наш красний: Волинь у долях краян і людських документах. – Т.ІІІ. – Луцьк: Вежа, 1999.
6. Грінченкова М. Сивенький // Там само.
7. Маршинський А. З життя Вол. Самійленка // Там само.
8. Левчанівська Ірина. Забули... // Там само.
9. Новий довідник: українська мова, українська література. – Київ: Казка, 2006. – 364 с.
10. Зеров Микола. Пам'яті Самійленка, 1925 // Роде наш красний: Волинь у долях краян і людських документах. – Т.ІІІ. – Луцьк: Вежа, 1999.
11. Пультер Станіслав. Живе слово про незабутніх // Волинь-Житомирщина. – 2'98. – Житомир, 1998.
12. Огієнко Іван. Історія української літературної мови. – Київ: Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
13. Огієнко Іван. Історія українського друкарства. – Київ: Либідь, 1994. – 448 с.
14. Цимбалюк Василь. Українська література: пробний підручник для 8 класу... – Київ: Освіта, 2001. – 512 с.
15. Дем'янівська Людмила. Талановитий лірик і сатирик // Там само.
16. Пономарьов Петро. Гумор та сатира Володимира Самійленка // Там само.
17. Пепа Вадим. Святий Савик // Літературна Україна. – 13 березня 2008 р.
18. Скрипченко Надія, Савченко Олександра. Читанка 3 (2). – Київ: Освіта, 1992. – 368 с.
19. Українська духовна поезія: антологія. – Київ, 1996. – 160 с.
20. Огієнкові афоризми і сентенції. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – 96 с.
21. Тимошик Микола. “Лишусь навіки з чужиною...”: митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – Вінніпег-Київ: Український православний Собор Св. Покрови – Наша культура і наука, 2000. – 548 с.
22. Дрофань Анатолій. Матеріали до літопису життя і творчості Степана Васильченка // Майстер прози поетичної Степан Васильченко: збірник. – Київ: Веселка, 1983.
23. Ляхоцький Володимир. Тільки книжка принесе волю українському народові...: книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 664 с.
24. Сохацька Євгенія. З думою про Україну: національно-державницький аспект релігійних проповідей митрополита Іларіона (Івана Огієнка) // Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому): збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010.